

Stevan Salatić*

Претходно саопштење
UDK 316.334.3:32.019.51
DOI 10.7251/POL1305249S

LIBERALNA TEORIJA PASIVNOG GRAĐANSTVA

Liberal theory of passive citizenship

Abstract: *In this seminar paper I will focus on the analysis of liberal theory of citizenship. The focus of the study will be on the liberal-communitarian dispute in the theory of citizenship, with main ideas of the most important representatives of liberal discourse in the field of citizenship also being discussed. I will look more closely at the ideas of T.H.Marshall, as the most significant writer of liberal orthodoxy in the second half of the twentieth century, his contribution to liberal theory of passive citizenship, but I will also deal with the ideas of his biggest critics, both from the aspect of liberalism and from the aspect of communitarianism, including Anthony Giddens, Claus Offe, Michael Mann, Barrington Moore and Brian Turner. The emphasis will be on Marshall's term "conquest of citizenship", as well as on the derivation of various theories of state from the obtained rights achieved through the expansion of the concept of citizenship. Finally, I will say something about modern obstacles to theories of passive citizenship derived from the communitarian school.*

Key words: *Citizenship, liberalism, republicanism, rights, evolutionism...*

Apstrakt: *U ovom seminarskom radu baviću se analizom liberalne teorije građanstva. U žižu proučavanja biće stavljen liberalno – komunitarni spor u teoriji građanstva a biće govora i o glavnim idejama najvećih predstavnika liberalnog diskursa iz oblasti građanstva. Baviću se pobliže najvažnim idejama T.H. Maršala, kao najvažnijeg pisca liberalne ortodoksije druge polovine dvadesetog vijeka, njegovim doprinosima liberalnoj teoriji pasivnog građanstva ali i idejama njegovih najvećih kritičara kako iz ugla liberalizma tako i iz ugla komunitarizma kao što su npr. Entoni Gidens, Klaus Ofe, Majkl Man, Barington Mur i Brajan Tarner. Naglasak će biti na Maršalovom pojmu "osvajanja građanstva" kao i na izvođenju različitih teorija države iz osvojenih prava ostvarenih širenjem pojma građanstva. Na kraju ću reći nešto i na savremenim preprekama teorijama pasivnog građanstva proizašlim iz komunitarne škole.*

Ključne riječi: *Građanstvo, liberalizam, republikanizam, prava, evolucionizam...*

---

* Autor je student master studija politikologije na Fakultetu političkih nauka u Beogradu

1. Pojam građanstva u političkoj teoriji

Pojam građanstva predstavlja suštinski sporam pojam u političkoj teoriji. Značaj tačnog definisanja ovog pojma je veoma bitan iz razloga što pojam građanstva predstavlja ključni pojam i centralno pitanje liberalno – komunitarnih sporova i debata koje se vode u poslednje vrijeme u evropskim naučnim krugovima. Na pitanju građanstva liberalizam i komunitarizam ukrštaju koplja a različito tumačenje pojma građanstva predstavlja kamen temeljac spoticanja na kome se ove dvije teorije vidno razilaze.

“Ideja građanstva je tako snažna da će ona sve do osamnaestog vijeka u sebi sažimati dva središnja, normativna pojma, pojam politike i pojam slobode. Država je *societas civilis*, a sloboda nije ništa drugo do udružena akcija slobodnih ljudi jednakog statusa (građanstvo) da zajedničkim delanjem, mudrošću i participacijom oblikuju opšte dobro političke zajednice”¹ Status građanstva koji se spominje je ključan jer razdvaja građane od negrađana, punopravne članove zajednice od stranaca. Status građanina daje čovjeku određena prava ali i dužnosti koje mogu da uživaju samo punopravni članovi zajednice i niko drugi. Stari italijanski statuti gradova su predviđali instituciju “građanske smrti” koja nije podrazumijevala fizičku smrt pripadnika jedne zajednice već gubljenje statusa građanina i to je bila kazna koja je bila najteža po statutu tadašnjih gradova. “Prva oznaka građanstva se izražava u činjenici da je građanstvo jedan opšti status: pravo građanstva omogućava ljudima (građanima) “puno članstvo” u jednoj političkoj zajednici; drugo, princip građanstva uvijek je povezan sa idejom jednakosti: dakle, svi koji uživaju ovaj status imaju ista prava i iste političke dužnosti, iste slobode i i sta ograničenja, istu moć i iste odgovornosti; treće, princip građanstva uvijek sadrži osobitu vrstu reciprociteta (simetrije) između građana i političke zajednice.”² Aleksis Tokvil govori upravo o ovom pojmu građanstva u spisu “Stari režim i francuska revolucija” kad kaže da se princip građanstva u francuskoj revoluciji vidi u “republikanizovanju politike” i “centraliziranju politike”.

Građanstvo iz ove perspektive nastaje kao izraz borbe mlade buržoazije u Francuskoj protiv monarha kako bi nova društvena garnitura, mlada buržoazija, dobila prava koja su joj potrebna a time bi bila urađena i “deflacija moći” samog monarha. Tokvil koristi termin “osvajanje prava” kako bi izrazio nastojanje mlade buržoazije za boljim statusom u društvu. Kasnije će ovaj termin koristiti T.H. Maršal i Brajan Tarner kako bi podobnije objasnili evolucionu pojam građanstva i način njegovog sticanja. Tako da se Tokvil pojavljuje kao praotac liberalne ideje pasivnog građanstva kao pojma statusa u društvu. Klasični liberalizam je nastao na odbrani temeljnih, osnovnih ljudskih prava od arbitrarnosti suverena i sa manje ili više izmjenom ostao je na tim temeljima i danas. Pored Tokvila veliki doprinos izgradnji ideja građanstva dao je i Bendžanim Konstan. Konatan anticipira pojam atinskog građan-

¹ Milan Podunavac, *Princip građanstva i poredak politike* 2001, str.8

² Milan Podunavac, *Isto*, str.10

stva i poredi ga sa savremenim pojmom. “Antička sloboda sastojala se u aktivnoj i konstantnoj participaciji u kolektivnoj moći. Naša, pak, sloboda sastoji se u mirnom uživanju i privatnoj nezavisnosti. Cilj u antici je bila jednaka distribucija moći među građanima iste domovine; to je ono što su oni nazivali slobodom”³ Konstant ima u vidu evolucionirajući pojam, koji svoj polazišni osnov ima u antici ali koji se tokom vremena prilično transformisao zbog potreba modernog vremena ali i zbog drugačijeg poimanja samog pojma zajednice što se odrazilo na različito shvatanje pojma građanstva. Savremeno društvo nije kao grčko, društvo sveproizimajuće politike i materijalne nužde u oikos sferi. To je društvo u kome se svakom pojedincu mora garantovati pravo na privatnost i osnovna prava proizašla iz privatnosti. Pojedinaac kao takav ima pravo da se politički neangazuje i da svoje postojanje ograniči na staranje samo o svojim privatnim stvarima. Tu je granica privatnog i javnog bitno postavljena a pojedincu se mora garantovati privatnost i neuplitanje u sopstvene poslove od strane bilo kog arbitra.

Kao takvo, možemo reći, da je savremeno građanstvo produkt zapadne političke kulture i civilizacije. Ovo je još primjetio i Maks Veber. Zapadna politička filozofija racionalizma je dopustila pojmu građanstva da se širi u toj mjeri da danas pojam građanstva predstavlja centralno pitanje savremene političke teorije. O pojmu građanstva se teoretisalo i iz republikanskog ugla, prije svega anticipirajući djela Aristotela i Žan Žaka Rusoa, da bi u jednom trenutku razlike između liberala i republikanaca u pojmu građanstva postale tako oštre da se cijele koncepcije društva nastale u ova dva tabora razmimoilaze upravo na ovome suštinski spornom pojmu.

2. Liberalno–komunitarni spor

Pojam građanstva je često diskutabilan pojam u viđenjim različitim teoretičara. Pogled iz ugla liberalnih teoretičara se potpuno razlikuje od onoga koji u vidu imaju komunitaristi.”Građanstvo je usko povezano sa principima individualnih ovlaštenja, na jednoj strani, i osjećanjima pripadnosti partikulatnoj zajednici na drugoj strani”⁴ Upravo u ovoj definiciji građanstva su vidljivi pogledi i iz ugla liberalizma i iz ugla komunitarizma. Liberalni imaju u vidu individualna prva pojedinca koja on ostvaruje u saradnji sa drugim ljudima a koja mu omogućavaju zaštitu od drugih ljudi, dok komunitaristi imaju u vidu postojanje partikularne zajednice čiji je pojedinac član, koja nije samo skup zahtjeva individualnih pojedinaca već jedno opštije, partikularno tijelo koje svojim pripadnicima daje određena prava ali u zamjenu za prihvatanje dužnosti prema samoj zajednici.

Komunitaristi tako pojam građanina izjednačavaju sa pojmom vojnika. Građanstvo se u komunitarnoj teoriji svodi na status članstva u datoj zajednici kojoj pojedinac pripada. Iz samog članstva on ima određena prava i dužnosti kojim se ru-

³ Bendžamin Konstant, *The Liberty of the Ancients compared whit that of the modern*, 1989 str.309.

⁴ Vil Kimlika, *Return to Citizen*, 1994, str.104

kovodi u svome djelovanju. Prihvatanjem prava i dužnosti zajednice i prema zajednici vrši se identifikacija pojedinca sa zajednicom. Pojedinaц se solidariše sa drugim pripadnicima zajednice, a ta solidarnost je izraz čovjekove težnje da živi sa drugima u politički ogranizovanoj zajednici. Aristotel je prvi koji je upotrebljavao ovakvo shvatanje pojma грађанства a anticipirao ga je u pojmu “zoon politikon” tvrdeći da je čovjek politička životinja koja svoje potrebe može zadovoljiti jedino u društvu, saradnjom sa drugim ljudima.

Liberalna tradicija, koju mnogi nazivaju i univerzalističkom tradicijom ima malo drugačiji pogled na pojam грађанства. Suština грађанства je u univerzalnom pojmu statusa грађанина koji izjednačava sve ljude u pravima i dužnostima. Ovaj status nema moralističku komponentu već se sastoji samo u nizu prava i dužnosti propisanih za svakog pojedinca jednako i ravnopravno. “Jednakost u pravima, a ne pripadnost i uronjenost u polje partikularnih vrijednosti jeste ona vrsta vezivnog tkiva koja povezuje ne samo individue kao autonomne aktere, već oblikuje i identitet države”⁵ Status грађанства je legalan status, sastoji se iz prava i obaveza, koji posjeduje svaki član određene političke zajednice ravnopravno, i koji mu je neophodan kako bi se zaštitio od arbitrarnosti države ili drugih članova zajednice koji nastoje da ugroze njegovu autonomiju. Radi se o ugovoru između države i pojedinca. Status грађанства ima dakle zaštitne efekte kojim se pojedinac štiti od napada izvana, kojim štiti svoju imovinu i svoja prava kojima autonomno raspolaže. Ovakva individualizacija pojma грађанства često je predmet napada iz republikanskog tabora, kao neefikasna i neprimerena savremenom društvu.

Način kako da se pravaziđe raskol između liberalne i komunitarne dogmatike u oblasti грађанства nađen je u djelima Džona Rolsa i to u njegovom djelu “Politički liberalizam”. On je u idealu aktivnog i djelatnog грађанина vidio način da se prevaziđe liberalno – komunitarni spor koji bi liberalizmu priznao važnost ugovrnog odnosa pojedinca i države a komunitarizmu priznao pojam zajednice kao glavni aspekt kreiranja aktivnog грађанства. Kroz djelo “ Politički liberalizam” Rols je pomirio liberalna i komunitarna gledanja na грађанина i pokazao da se ove dvije teorije ne moraju isključivati.

3. Liberalna teorija грађанства

Da bi objasnili liberalnu teoriju грађанства, posebno u odnosu na druge teorije грађанства neophodno se sjetiti riječi W. Galstona. “Liberalizam ne podriva zajednicu. On je forma zajednice. Liberalizam ne odbacuje vrline, on traži različite vrline koje ga podržavaju. Liberalizam ne odbacuje političku participaciju; on samo drži da demokratija mora biti situirana unutar šireg moralnog okruга koji podjednako uključuje kolektivne ciljeve i individualna prava. Liberalizam ne odbacuje ideju jednakosti; on pretpostavlja razumijevanje moralne jednakosti koja je kompatibilna sa

⁵ Milan Podunavac, *Isto*, str.89

razlikama u individualnom doprinosu”.⁶ Ovim riječima se želi istaći da liberalizam ne isključuje zajednicu i nastoji da izoluje pojedinca iz društva. Liberalna teorija građanstava želi samo da zaštiti pojedinca i njegova dobra od arbitrarnosti države i drugih pojedinaca. Jednakost koju propagira liberalizam je jednakost u pravima, a sloboda nije ona antička “sloboda za” već protektivna “sloboda od”. Prava pojedinca moraju biti stavljena kao neupitna a na tim pravima se treba graditi zajednica odozdo, zajednica kao skup više individua koja žive skupa kako bi unaprijedili uslove života u kojima rade i stvaraju.

Liberalizam kao takav ima niz obilježja u pogledu građanstva. **Prva karakteristika** liberalizam je postojanje atomističkog, pojedinca-građanina koji postoji prije zajednice, koja se kao takva javlja samo kao grupa individua pojedinaca. **Druga karakteristika** liberalne teorije građanstva je društvo sposobno da omogući svim svojim članovima da slijede sopstvene sposobnosti i da samo idu za svojoj srećom kako hoće. **Treći princip** je princip ljudske jednakosti, shvaćena kao “negativna sloboda”, pravo pojedinca da radi stvari neometan od drugih. **Četvrta osobina** je pravo čovjeka da se pojavljuje i djela kao građanin u društvu, tj. kao nosilac svojih prava i obaveza. **Peta karakteristika** uvažava princip kapitalizma i ima u vidu građanina kao takmičara, kako u sferi politike tako i u sferi ekonomije.

Liberalizam kao takav ne ugrožava pojam dobra već samo naglašava da pojam dobra i njegove redistribucije u društvu ne smije proizvoditi nasilje nad pojedincem ni pod kojim uslovima. “Akomodacija različitosti unutar određene ali ograničene koncepcije liberalnih javnih ciljeva, bolji je osnov za liberalnu filozofiju od prihvatanja racionalne refleksije ili personalne autonomije ma kako da su ove vrijednosti atraktivne i važne unutar liberalnih društava”⁷. Stanovišta liberalne države tako nisu neutralna, ona uvažavaju sve stavove svih propagirajući principe tolerancije ali ona ne mogu da bude vrijednosno neutralna prema svima. Ona pokušava da nametne jedan jedinstven stil života svakom pojedincu i u tome se ogleda njena neneutralnost.

Makedo smatra da liberalna država treba da se ograniči samo na zaštitu onovnih prava svojih članova kao što su npr. individualne slobode, vladavina prava, ograničenja svoje vladavine. On zaključuje da liberalna politika ne zavisi od principa pravde u društvu ili konceptata koje nameće liberalna država već od vrlina građana participanata liberalne države. Oni utiču na shvatanje društva jer svojim učešćem doprinose njegovoj izgradnji. “Čak i u odnosu na političke vrijednosti liberalizam ne može biti neutralan u odnosu na političke vrijednosti, liberalizam uvijek naglašava snagu određenih javnih vrijednosti ; individualne slobode i odgovornost, toleranciju na promjene i različitost, respekt za prava drugih”⁸

⁶ W. Galston, *Liberal Purposes*, 1992, str.43

⁷ W. Galston, *Isto*, str. 154

⁸ S. Makedo, *Liberal Virtues*, str.258

4. Učenje T. H. Maršala

U svome najznačajnijem djelu “**Klasa, građanstvo i društveni razvoj**” T.H.Maršal govori o građanstvu kao o razvojnoj kategoriji koristeći se izrazima “**osvajanje građanstva**” kao načinom proširivanja građanskih prava pojedinaca u savremenom društvu. Njegovo djelo “Klasa, građanstvo i društveni razvoj” predstavlja najčitanije štivo iz oblasti građanstva druge polovine dvadesetog vijeka. Maršala su tumačili različiti teoretičari s dvije strane Atlantika: u SAD-u (Mur, Lipset, Bendiks) smatrali su da je najupečatljiviji Maršalov naglasak na integrativnoj ulozi koje građanstvo ima u društvu. S druge strane u Velikoj Britaniji smatrali su da u ovoj knjizi Maršal na mala vrata uvodi opravdaje države blagostanja, koja je poslije pada zlatno-dolarskog sistema sedamdesetih godina doživjela svoju ekspanziju u naučnim krugovima. Teoretičari koji su Maršala tumačili kao teoretičara opravdanja države blagostanja bili su Klark, Tarner i Raban.

“Maršal – da sažmemo osnovne elemente njegove analize – naglašava tri bitna svojstva principa građanstva: **evolucionizam** (razvojnost ovoga principa od nižih ka proširenim tipovima građanstva); **egalitarizam** (“građanstvo je princip jednakosti”); i **integrativnost** (građanstvo sadrži elemenat učešća u zajednici)”⁹. Maršalova teorija o građanstvu se razvijala pod snažnim uticajem engleskog liberalizma 18.vijek, naručito pod uticajem ideja Džejmisa Mila i Džon Stjuarta Mila, pa se često može naći da se Maršalove ideje nazivaju socijalnom verzijom klasičnog engleskog liberalizma. Maršalovu polaznu liberalnu crtu pronalazimo u riječima “nema sumnje da je građanstvo čak i u najranijem obliku, princip jednakosti (...), a polazeći od te tačke, građanstvo se može označiti i kao razvojna kategorija. Polazeći od tog ishodišta, svi ljudi su slobodni i sposobni, da uživaju prava: građanstvo se razvija obogaćivanjem prava koje smo sposobni da uživamo”¹⁰. U kapitalizmu razvojem sredstava proizvodnje razvija i sazrijeva ideja građanstva. Ono se postepeno širi od užih ka širim formama a razvoj ide u vremenskom kontinuitetu sa razvojem kapitalističke privrede. Ovo Maršalovo shvatanje često je bilo meta kritika.

Maršal kaže kako građanstvo nije jedan monolitni pojam već da je to pojam sastavljen iz tri komponente i to **civilno, političko i socijalno građanstvo**. “Princip građanstva određuje na sledeći način: to je jedan univerzalni status usmjeren na one koji su punopravni članovi zajednice; svi koji posjeduju ovaj status jednaki su s obzirom na prava i dužnosti sa kojima je ovaj status povezan”¹¹. Iz ovoga možemo izvući da pojam građanstva Maršal shvata kao skup prava, poseban status i posebnu formu identiteta. Ipak po njemu građanstvo je monolitna institucija koja se postepeno širi sa protokom vremena. Ovo širenje Maršal naziva osvajanje građanstva, a to osvajanje se sastoji u otkrivanju određenih korpa prava koja čine osnovu građanstva a kasnije

⁹ Milan Podunavac, *Isto*, str.46

¹⁰ T.H.Maršal, *Klasa, građanstvo i društveni razvoj*, str.19

¹¹ Milan Podunavac, *Isto*, str.42

i osnovu државе која настаје као производ захтјева једне друштвене групације људи окупљених у грађанство да живе заједно и прописима уреде своје односе.

Маршал истиче да су прво освојена цивилна права, касније су стећена тј. проширена политичка права да би се последња освојила социјална права као једна врста заокружења појма грађанства. Освајањем социјалних права наступиче “**крај историје грађанства**”, тј. грађанство ће престати постојати као развијајућа форма.

Овај теоретичар је изградио један веома комплексан систем развоја грађанства који је касније Клаус Офе искористио настављајући на њега своју теорију државу.

Šema izgleda ovako: korpa prava → tip gradjanstva → ustanova zaštite građanstva

Из сваке корпе права, тако је сматрао Маршал произилази одређен тип грађанства из кога даље произилазе одређене установе друштва које настаје да заштите освојена права појединца. Из прве либералне корпе права, коју је млада буржоазија изборила од феудалних властодржача произашао је **либерални тип грађанства**, који је гарантовао основна грађанска права и једнако-правни третман svakог поједика. Сврха овог типа грађанства била је протективна, заштита појединца од самоволје државе и она има чисто либералне основе. То је принцип пасивног грађанства, право svakог поједника да самостално ужива своја права без било каквог уплитања споља и без икаквог наметања концепције добра од стране шире заједнице. Из таквог типа грађанства развијају се одређене установе, а то је у овом случају **правично судовање**.

Политичко грађанство је производ 19. вијека као производ уставних борби нижих слојева за представљеност у органима власти. То је друга корпа права код Маршала коју он назива политичка корпа права. Из политичке корпе права произилази политичко грађанство као које се јавља у 19. вијеку у Француској и Енглеској као настајање нижих слојева друштва да добију приступ власти и тако дају своје учеће у политичком животу. То није нова форма грађанства већ надграђен либерални тип грађанства. У основи политичког грађанства налазе се цивилна права која су само надграђена политичким правима. Заштитне институције политичког грађанства су **парламент и ustanova локалне демократије** као начин да шири друштвени слојеви учествују равноправно у дијеленју власти и тако утичу на “дефлацију моћи” која је до тада била сконцентрисана у рукама малог броја људи у друштву.

Трећу корпу права по Маршалу представљају социјална права, прва на праведну прерасподјелу добара у друштву. Ова права по својој природи су противна либералној теорији јер либерализам нема никада у виду одређену врсту универзалног добра која се треба наметнути svakome појединцу. Ипак Маршалов еволуционизам грађанства уважњава ову врсту права као начин ширења цивилних а затим и политичких права. Из социјалне корпе права коју чине прије свега право на благостање и сигурност настаје по Маршаловој већ споменутој шеми посебан вид грађанства, **социјално грађанство** као производ ширења либералног грађанства тј. његове надградње. Социјални тип гра-

đanstva predviđa i određene zaštitne institucije koje se razvijaju a to su **obrazovni sistem i socijalne službe**.

Sva prava i tipovi građanstva koji su nastali evolucijom vremena u osnovi ipak imaju liberalna prava i civilni tip građanstva koji je vremenom samo postepeno širio svoj djelokrug prava razvijajući ustanove koje štite prava pojedinca. Ipak u osnovi svakog tipa građanstva stoji pojedinac sa svojim pravima i to je osnovni smisao liberalne teorije pasivnog građanstva. Širenjem pojma građanstva ne smije se zaboraviti ova temeljna činjenica Maršalove teorije građanstva. “Maršalova teorija građanstva je dugo bila nezapažena u političkoj i socijalnoj teoriji. Tek sedamdesetih godina ona pobuđuje određeni interes. U najoštijem smislu, kako smo to i nagovestili, mogu se identifikovati dvije vrste interpretacija Maršalove teorije. Prva grupa interpretacija i recepcije uglavnom tematizuje Maršalovu ideju o integrativnim svojstvima principa građanstva”¹². Kritičari su posebnu pažnju posvetili Maršalovom pojmu evolucionizma kao i progresivnom karakteru pojma građanstva. Klaus Ofe je izvodio svoju teoriju države iz Maršalovog tipa građanstva i u nastavku ću reći nešto o tome.

4.1. Teorija države Klause Ofea – nadgradnja Maršalove teorije građanstva

Klaus Ofe je teoretičar koji je iz ugla neokonzerativizma proučavao Maršalovu šemu izvođenja tipova građanstva i našao joj je par manjkavosti. Ofe je smatrao da Maršalova šema ne odgovara fazi “dezorganizovanog kapitalizma” i peridu liberalno – demokratske države blagostanja. Njegov doprinos upotpunjavanju Maršalove šeme tipova građanstva je u tome što je evoluciono sa razvojem građanstva izvlačio i odgovarajuće teorije države koje su korespondentne Maršalovim tipovima građanstva. Tako je dobijena šema:

korpa prava → tip gradjanstva → ustanova zaštite građanstva → tip države (Ofeov doprinos)

Tako imamo sledeće šeme:

civilna korpa prava → liberalni tip gradjanstva → nezavisno sudovanje → pravna država (Ofeov doprinos),

politička korpa prava → politički tip gradjanstva → parlamet → demokratska države (Ofeov doprinos) i

socijalna korpa prava → socijalni tip gradjanstva → socijalne službe → država blagostanja (Ofeov doprinos).

„Unutar moderne države, smatra K.Ofe, građani su u jednom strukturnom smislu, na tri načina upućeni na državu: oni su, istovremeno, **participanti, podanici i klijenti**“¹³. Oni su participanti jer predstavljaju izvoriste legitimiteta vlasti, svaka

¹² Milan Podunavac, *Isto*, str.47

¹³ Milan Podunavac, *Isto*, str. 50

vlast mora počivati na pristanku onih prema kojim je upućena. Građani su dakle kreatori vlasti u tom smislu. Oni su podanici jer izloženi dejstvu državne represije i moraju da se podčinjavaju propisima koje država donosi. Građani su i klijenti jer koriste široku mrežu socijalnih službi u državi blagostanja. Opet ističem da Ofeova kritika Maršalove teorije ima u vidu državu blagostanja iz koje kritika i polazi. „Ključna napetost koju Ofe analizira odnosi se na odnos između liberalne i klijentalističke komponente građanstva. Ova napetost je ključna tačka neokonzervativnog diskursa. Opšti nalaz ove strategije je sledeći: komponenta blagostanja i socijalnih provizija u modernoj državi predstavlja teški balast za tržišnu ekonomiju i njenu efikasnost. Ona dugoročno umanjuje inicijativnost i preduzimljivost ljudi, nagrizajući i osnovu same autonomije (slobode). Ovo je klasični argument (Nozik, Hajek i dr.). on je u velikoj mjeri redefinisani u savremenoj neokonzervativnoj strategiji“¹⁴. Napetost između države blagostanja i liberalizma u svojim korjenima je nepremostiva a samim tim i Maršalov evolucionizam od civilnog građanstva do socijalnog građanstva nailazi na poteškoće jer su često jedan i drugi pojam isključivi i dijametralno suprotni.

4.2. Kritički osvrt na Maršalovu teoriju

Vrlo bitna kritika Maršalove strategije evolucije građanstva nalazi se u djelu Entoni Gidensa „Nacionalna država i nasilje“. Gidens kritikuje uzlazni tok Maršalove teorije građanstva tj. razvoj od civilnog do socijalnog tipa građanstva shvaćenog kao nadgradnja prava pojedinca. On zamjera Maršalu neuvažavanje stvarne društvene dinamike razvoja građanstva koja se odvijala u Engleskoj tokom tri vijeka. Građanstvo se nije razvijalo samo od sebe, olako i uvijek uspravnim tokom, već uz strašne porođajne bolove i ogromne poteškoće. Evolucionizam prava civilna-demokratska-socijalna ne stoji uvijek jer su, smatra Gidens, neka prava iz oblasti civilnih prava osvojena tek u drugoj polovini 20-og vijeka dok su npr. neka socijalna prava postojala prije civilnih u nekim državama (npr. u Njemačkoj kod Bizmarka) kako bi se zaustavilo širenje političkih prava.

Gidens takođe smatra da civilna i demokratska prava čine jednu jedinstvenu leguru prava i da su u pojmovnom smislu neodvojiva. To je drugi dio njegove kritike Maršalove teorije. On socijalna Maršalova prava naziva ekonomskim pravima i kaže da ona predstavljaju pravo svakog čovjeka da pojedinačno stvara pojam blagostanja sam za sebe i da se u društvu vodi tim shvatanjem blagostanja nesmetan od drugih. Ako uvažimo ove Gidensove tvrdnje onda je očigledno da se ekonomska prava ne mogu shvatati kao proširenje civilnih i političkih prava. Gidens je Maršalu zamjerao što iz svojih tipova građanstva nije izvodio pojedinačne tipove države, čime je smatrao da je ostao nedorečen u teorijskom smislu. Ovu prazninu je popunio Klaus Ofe.

Majkl Man je u svome djelu „Strategije vladajuće klase i građanstvo“ takođe iznio kritiku Maršalove šeme i to iz dva segmenta: kritika šeme građanstva i strategije osvajanja građanstva. Kad kritikuje šeme građanstva Man je na istim osnovama

¹⁴ Milan Podunavac, *Isto*, str. 52

kao i Gidens. Man je zamjerao Maršalu što je kada je teoretisao imao u vidu samo Englesku i njeno građanstvo dok je situaciju u drugim zemljama zanemarivao. Time je Maršalova teorija izgubila na univerzalnosti. Man je smatrao da ne postoji jedna univerzalna strategija osvajanja građanstva, već da svaka strategija zavisi od uslova u zemlji kojoj se odvija. On navodi par različitih strategija građanstva: liberalna (karakteristična za Englesku), reformistička, autoritarno – monarhistička (osvajanje građanstva u Francuskoj), fašistička (Njemačka), autoritarno-socijalistička (SSSR). Strategija osvajanja građanstva znači nema univerzalni karakter.

Maršalovo “osvajanje građanstva” kritikovali su i Barington Mur i Brajan Tarner. Mur je smatrao da je Maršal zapostavio proces destrukcije tradicionalnog seljaštva prilikom razvoja pojma građanstva kao i uticaj radničke klase na građanstvo, dok Tarnerova kritika uperena na odnos građanstva i hrišćanstva. “U političkom značenju, ova se koncepcija građanstva kristalizira u idejama o granicama političke obligacije i pravu na otpor tiranskoj vlasti (građanska neposlušnost). Pasivna demokratija i pasivno građanstvo utemeljeno je u onim tipovima pravnih i političkih kultura u kojima se neguje naglašeno poverenje usnagu političkih ustanova”¹⁵ Liberalna teorija pasivnog građanstva anticipira pojedinca sa određenim pravima i obavezama koji je u ugovorim odnosima prema državi i ostalim članovima društva u stanju da odbrani sopstvenu autonomiju i individualnost djelajući vođen sopstvenim shvatanjem dobra. Takav pojedinac je temelj liberalne teorije i njegov status u teoriji je neupitan.

Summary

Theory of passive citizenship is a very complex theory that puts the individual in the center of its study. The term “conquest of citizenship” is the fundamental question of the liberal theory of passive citizenship. This concept allows the expansion of the rights. First we have civil rights, then political rights and finally social rights. T.H. Marshall believes that social rights are an extension of liberal rights. Social rights symbolise the end of the history of citizenship.

This theory has a major impact on the theory of citizenship in the 20 th century. It was accepted on both sides of the Atlantic but is understood differently. Theory of passive citizenship is an universal theory which magior contribution is understanding of concept evolicion of rights. Human rights are developmental category and liberal though understand meaning of its concept in the civil society.

Marshall’s theory is supplemented by criticism from liberal and communitarian perspective. Today this is the widest theory of citizenship.

---

¹⁵ Milan Podunavac, *Isto*, str. 56

6. Literatura

Bendžamin Konstant, The Liberty of the Ancients compared whit that of the modern, 1989

Milan Podunavac, Princip građanstva i poredak politike 2001

S. Makedo, Liberal Virtues

T.H.Maršal, Klasa, građanstvo i društveni razvoj

Vil Kimlika, Return to Citizen, 1994

W. Galston, Liberal Purposes, 1992